

Obje Felsefesine Dair Bir Deneme: Kronos ve Kairos Arasında Topos Olarak Demlik

An Essay on the Philosophy of Objects: The Teapot as a Topos Between Chronos and Kairos

Raziye Sayar

Araştırma Görevlisi, Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri
Anabilim Dalı

Research Assistant, Selcuk University, Faculty of Divinity, Department of Philosophy
and Religious Sciences

Konya/Türkiye

raziyesayar@gmail.com

ORCID: [0000-0002-6211-4674](https://orcid.org/0000-0002-6211-4674)

Makale Bilgisi | Article Information

Geliş Tarihi Received: 09.01.2025

Kabul Tarihi Accepted: 10.05.2025

Yayın Tarihi Published: 15.06.2025

Atıf | Cite as

Sayar, Raziye. "Obje Felsefesine Dair Bir Deneme: Kronos ve Kairos Arasında Topos Olarak Demlik". *Van İlahiyat Dergisi* 13/22 (Haziran 2025), 91-104. <https://doi.org/10.54893/vanid.1622930>

Sayar, Raziye. "An Essay on the Philosophy of Objects: Teapot as a Topos Between Chronos and Kairos". *Van Journal of Divinity* 13/22 (June 2025), 91-104. <https://doi.org/10.54893/vanid.1622930>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vanid>

Mail: vanyyuifd@yyu.edu.tr

Obje Felsefesine Dair Bir Deneme: Kronos ve Kairos Arasında Topos Olarak Demlik

Öz

Bu makale, gündelik hayatın sıradan bir objesi olan demlik üzerinden, insan ve obje arasındaki ilişkinin diyalojik yapısını incelemektedir. Demlik, yalnızca bir çay demleme aracı olarak değil, zamanın niceliksel (kronos) ve niteliksel (kairos) boyutları arasında denge sağlayan bir mekân (topos) olarak ele alınmaktadır. Çayın hazırlanma süreci, hem çayın fiziksel dönüşümünü hem de insanın zihinsel ve varoluşsal dönüşümünü yansıtır. Bu bağlamda, insan ve demlik arasındaki ilişki dönüşüm süreci olarak incelenmiştir. Makale ikinci olarak demlik-insan ilişkisinin yalnızca bir nesne kullanımı olarak görülemeyeceğini, bu ilişkinin insanın sabır, düşünce üretimi ve anlam yaratma gibi kavramlarla derin bir bağ kurmasına aracılık ettiğini savunmaktadır. Demliğin materyali (örneğin porselen), çay ve zaman arasındaki dengenin sağlanmasında kritik bir rol oynar. Çayın demlenme süreci boyunca kronos, kairosu beklerken, çayın kıvamı ve lezzeti anlam bulur. Bu süreç, aynı zamanda çayın ve insanın çift yönlü dönüşümünü ifade eder. Bu dönüşümle birlikte anlamın çay demleme eyleminde Gadamer'in ifadesiyle farklı "tarihsel bilinç"lerde kendisini nasıl ifşa ettiği de konu edilmiştir. Bu bağlamda demleme formunun farklı kültürlerde nasıl anlam kazandığı da kısaca ele alınmaktadır. Japon kültüründe kutsal bir ritüel olarak görülen bu eylem, İngiltere'de tarihsel bir gelenek olarak değerlendirilir. Ancak her iki bağlamda da çay demleme, anlam dünyasını şekillendiren bir eylem olarak öne çıkar. Dolayısıyla, demlik de çayın fiziksel dönüşümüne sebep olan bir gereç olmanın ötesinde, insanın zamanla kurduğu ilişkiyi yeniden inşa eden bir metafor olarak değerlendirilmiştir. İnsan ve obje arasındaki bu diyalojik ilişki, varoluşsal bir ritüel olarak çay demleme sürecini derinlemesine anlamlandırmamıza olanak tanımaktadır. Bu bağlamda "diyaloji" kavramı makalemizde merkezi bir öneme sahiptir. Gadamer, geçmiş ve şimdiki zamanın diyalojik bir ilişkiyle birleşerek anlamın yeniden üretildiğini savunmaktadır. Biz de makalemizde bu kavrama, insan ve obje arasındaki ilişkinin karşılıklı dönüşümü bağlamında yer verdik. Bu bağlamda demlik, insan ve nesne arasındaki diyalojik ilişkinin güçlü bir simgesi olarak karşımıza çıkar. Demleme sürecindeki rolü, kronos ile kairos arasındaki etkileşimi gözler önüne sererek nesnelerin ölçülebilir ve anlamlı olan arasında nasıl aracılık ettiğini gösterir. İşlevsel amacını aşan demlik, hem insanın hem de çayın dönüşümüne olanak tanıyan bir alan yaratır. Bu inceleme, gündelik objelerin felsefi boyutlarını keşfetmeye yönelik yeni bir pencere açmakta ve sıradan pratiklerin, anlam ve dönüşümün olağanüstü alanları hâline gelebileceğini ortaya koymaktadır. Türkiye'de obje felsefesi bağlamında bir çalışmaya rastlanmaması nedeniyle, çalışmamızın bu alanda bir örnek teşkil edeceği kanaatindeyiz. Çalışmamızın başlığında 'deneme' ifadesine yer verilmiş olması, metnin edebî tür olarak deneme formunda kaleme alındığını değil, ele alınan konunun özgün bir yaklaşımla incelendiğini ve katkı sunmayı hedefleyen bir düşünsel teşebbüs niteliği taşıdığını ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Objeye Felsefesi, Güncel Felsefe, Diyaloji, Varoluşsal Dönüşüm, Mekân, Demlik, Çay.

An Essay on the Philosophy of Objects: Teapot as a Topos Between Chronos and Kairos

Abstract

This article examines the dialogic structure of relationship between humans and objects through everyday object of teapot. Teapot is approached not merely as a tool for brewing tea but as a topos that balances the quantitative (chronos) and qualitative (kairos) dimensions of time. The process of preparing tea reflects not only the physical transformation of tea itself but also the mental and existential transformation of individual. In this context, the relationship between humans and teapot is analyzed as a process of mutual metamorphosis. Secondly, the article argues that relationship between teapot and humans cannot be seen merely as the usage of an object. Instead, this relationship serves as a mediator for establishing a profound connection with concepts such as patience, thought production, and meaning creation. The material of teapot (e.g., porcelain) plays a critical role in balancing tea and time. During the brewing process, chronos awaits kairos, while the texture and flavor of tea find their meaning. This process also expresses the dual transformation of both tea and humans. Alongside this transformation, the article explores how meaning reveals itself in the act of tea brewing through different "historical consciousnesses," in Gadamer's terms. In this context, the article briefly addresses how brewing forms acquire meaning in different cultures. In Japanese culture, this act is regarded as a sacred ritual, while in England, it is seen as a historical tradition. However, in both contexts, tea brewing emerges as an act that shapes the world of meaning. Therefore, the teapot is evaluated not only as a device that causes the physical transformation of tea but also as a metaphor that reconstructs the human relationship with time. This dialogic relationship between humans and objects allows us to deeply interpret tea brewing as an existential ritual. In this sense, the concept of "dialogue" holds a central place in our article. Gadamer argues that meaning is reproduced through the dialogic relationship between past and present. Similarly, this article incorporates this concept in the

context of mutual transformation between humans and objects. In this context, the teapot emerges as a powerful symbol of the dialogic relationship between humans and objects. Its role in the brewing process highlights the interplay between *chronos* and *kairos*, demonstrating how objects mediate between the measurable and the meaningful. Transcending its functional purpose, the teapot creates a space that facilitates the transformation of both individual and tea. This analysis opens a new window into exploring the philosophical dimensions of everyday objects, revealing how ordinary practices can become extraordinary spaces of meaning and transformation. Due to lack of studies within the context of object philosophy in Turkey, we believe that our study will serve as an example in this field. We would also like to clarify that the reason we included the term "essay" in our title is not because the text was written in the essay genre, but rather to highlight the originality of our study.

Keywords: Object Philosophy, Philosophy of Daily Life, Existential Transformation, Space, Teapot, Tea.

Extended Abstract

This study delves into the profound dialogic relationship between humans and objects through the seemingly ordinary item of the teapot. Far beyond its practical function as a vessel for brewing tea, the teapot is explored as a *topos*—a space that mediates between the measurable and linear flow of time, known as *chronos*, and the qualitative, meaningful dimension of time, referred to as *kairos*. The act of brewing tea is examined not just as a physical transformation of tea leaves but as a reflective, existential process for a individual. This relationship, marked by mutual influence and transformation, invites us to reconsider the nature of human-object interactions, revealing their potential for deeper philosophical insights.

The process of brewing tea begins with intentional preparation: selecting the right leaves, the proper amount of water, and the appropriate teapot material. However, as the tea brews, the human role diminishes, and the teapot takes center stage as an agent that orchestrates the delicate balance between heat, water, and time. Porcelain, a commonly used material for teapots, exemplifies this active participation. Its capacity to regulate heat ensures that tea steeps at the ideal temperature, allowing the flavor to develop without over-extraction. This interplay between material properties and temporal dynamics situates the teapot as a mediator between *chronos* and *kairos*. While the brewing time can be precisely measured, the tea's flavor and significance emerge only through the thoughtful engagement of *kairos*, highlighting the dialogic structure of this interaction. In this way, the teapot is not merely a passive object; it is an active participant in a mutual transformation. Tea, through its infusion process, transitions from raw leaves to a richly flavored beverage. Simultaneously, the person brewing tea undergoes a parallel transformation, marked by patience, attention, and reflection. The act of brewing tea, often regarded as mundane, is reimagined as a moment of existential significance—a ritual that fosters mindfulness and connects individual to rhythm of time. By engaging with teapot and the process it enables, human becomes both a creator and a participant in a shared temporal and transformative experience. This dialogic relationship is not confined to individual practice but is deeply embedded in cultural contexts. The meaning ascribed to tea brewing varies across societies, each infusing the practice with its own historical and symbolic significance. In Japanese culture, tea ceremony, or *Sadou*, elevates the act to a sacred ritual. Conducted in serene tea houses, the ceremony emphasizes mindfulness, simplicity, and reverence for the moment. The teapot, in this context, is far more than a vessel; it is a symbolic artifact that facilitates spiritual introspection and the aesthetic appreciation of the present. Every aspect of the ceremony—from the preparation of the tea to the choice of utensils and setting—is imbued with meaning, reflecting the interplay of *chronos* and *kairos* in a deeply cultural framework.

The cultural differences in tea brewing traditions reveal the teapot's unique ability to bridge the universal and the local. As a universally recognized object, the teapot participates in a shared human experience of transformation and reflection. At the same time, its specific materiality, design, and cultural significance allow it to take on diverse roles in different contexts. This dual nature invites us to reconsider the philosophical implications of objects, challenging the notion that they are merely tools for human use. Instead, the teapot exemplifies how objects can actively shape human perceptions, behaviors, and experiences, fostering a richer understanding of time and meaning.

Central to this analysis is the philosophical framework of dialogism, particularly as articulated by Hans-Georg Gadamer. Gadamer's concept of historical consciousness emphasizes the interplay between past and present in reproduction of meaning. In the context of tea brewing, teapot becomes a site where this dialogic process unfolds. The brewing process reflects a negotiation between the structured, measurable aspects of time (*chronos*) and the emergent, meaningful moments (*kairos*) that define human experience. This interplay is not a one-way interaction but a reciprocal transformation, where both human and the object influence and reshape each other. Through this lens, the teapot emerges as a metaphor for existential transformation. The process of tea brewing mirrors the broader human experience of growth and self-discovery. As tea undergoes a physical and chemical transformation, the individual

engaged in the process is similarly shaped by the demands of patience, attention, and reflection. This dual transformation challenges the traditional view of objects as passive and utilitarian. Instead, it positions the teapot as an active agent that facilitates and participates in human experiences of meaning-making.

The brewing process also highlights the paradoxical nature of time. While it may seem static and uneventful from the perspective of *chronos*, the act of waiting for tea to steep is rich with potential for *kairos*. This temporal tension invites reflection and fosters a deeper engagement with the present moment. Teapot, as the focal point of this process, becomes a space where human negotiates the complexities of time, balancing the measurable and the meaningful. This negotiation is not merely practical but existential, offering insights into the nature of human existence and the ways we create meaning in our lives.

By examining teapot as a *topos*, we uncover a deeper understanding of how objects mediate our relationship with time and meaning. The brewing process, far from being a mundane task, becomes a site of existential inquiry—a ritual that bridges physical and metaphysical, functional and symbolic. This perspective invites us to reconsider the role of objects in our lives, recognizing their potential to shape not only our actions but also our perceptions and beliefs.

In conclusion, the teapot is a powerful symbol of dialogic relationship between humans and objects. It mediates the interaction between *chronos* and *kairos*, creating a space that enables the transformation of both humans and tea. This study highlights the philosophical dimensions of everyday objects and their potential for meaning-making.

Giriş

İnsan ve nesneler arasındaki ilişki, her ne kadar yüzeyde işlevsellik ve kullanım amacına indirgenmiş gibi görünse de, bu işlevlerin kendisi dahi zamanla derin anlam katmanlarına dönüşebilir; dolayısıyla bu ilişki, görüldüğünden çok daha zengin bir yapı barındırır. İnsan, bir nesneyle etkileşime geçtiğinde, yalnızca onu dönüştürmekle kalmaz; aynı zamanda bu etkileşim üzerinden kendini de yeniden yorumlar ve anlamlandırır. Bu süreç, insanın dünyayla olan ilişkisini bir anlam yaratma ve dönüştürme çabasına çevirir. Nesneler, sadece insanın dünyayı kontrol etmek veya düzenlemek için kullandığı araçlar değildir; aynı zamanda, insanın kendi varlığını ve anlam dünyasını dönüştürdüğü karşılıklı bir ilişki alanıdır. Bu dönüşüm, demlik gibi sıradan bir nesne üzerinden bile incelenebilir.

Bachelard, sıradan mekânların ve nesnelerin insanın anlam dünyasında derin bir yer tuttuğunu ve onları anlamlandırma sürecinin varoluşsal bir boyut taşıdığını vurgular.¹ İnsan, bir nesne ya da mekânla ilişki kurduğunda, o nesneyle arasında bir tür diyalogik bağ oluşur. Bu bağ, nesnenin yalnızca işlevsel boyutuyla sınırlı kalmaz; aynı zamanda insanın hayal gücünü harekete geçirir ve ona yeni anlamlar yükler. Örneğin, bir evin odası ya da bir dolap gibi gündelik bir mekân, Bachelard’a göre, insanın zihninde bir anı, hayal veya metafor olarak yer edinebilir ve varoluşsal bir derinlik kazandırabilir.² İnsanın nesnelerle olan ilişkisi tek yönlü bir tüketim ilişkisinden ziyade, bireyin kendi anlam dünyasını yeniden inşa ettiği yaratıcı bir süreçtir. Çünkü Latour’un ifade ettiği gibi, nesneler insanın anlam dünyasının oluşumunda pasif bir araç olmaktan öte, aktif birer aktördür ve bu aktörler insanla eşit derecede revizyon sürecine katkı sağlar.³ Bu anlamda bir nesneyi anlamlandırmak, aynı zamanda insanın kendini anlamlandırma çabasıdır. Bu çerçevede, nesnenin anlamlandırılması süreci, yalnızca nesneye yöneltilmiş bir anlam atfetme pratiği olmaktan ziyade, öznenin kendi varlık konumlanışını yeniden müzakereye açtığı bir alana dönüşür. Anlam, burada sabit bir göndergeye değil, sürekli ertelenen bir karşılaşma ve açılma haline işaret eder. Nesneler - bu bağlamda “demlik” gibi gündelik olanın sınırlarında konumlanan nesneler- salt işlevsel araçlar olmaktan çıkarak, öznenin zamanla, mekânla ve kendiliğiyle kurduğu ilişkiler ağında yeniden yazılır. Demliğin, yalnızca çay demleme pratikleri üzerinden tanımlanamayacak kadar çoğul ve katmanlı bir temsil nesnesine dönüşmesi, mekânı da işlevsel bir arka plandan çıkarıp, varoluşsal bir sahneye dönüştürür. Burada amaç, çay demleme eyleminin içinde çoğul, akışkan ve sabitlenemez anlam olasılıklarını görünür kılmaktır. Zira çayın hazırlanışı, kronolojik zamanın (*kronos*) çizgisel akışını askıya alarak, niteliksel ve deneyimsel zamanın (*kairos*) olanaklarını açığa çıkaran ritüelistik bir mikro-evren kurar. Böylece sıradan olan, temsilin

¹ Gaston Bachelard - M. Jolas, *The Poetics of Space* (Boston: Beacon Press, 1994), 91-95.

² Bachelard - Jolas, *The Poetics of Space*, 74-77.

³ Bruno Latour, *We Have Never Been Modern* (Cambridge, Mass: Harvard University Press), 1993, 24,85.

alışıl gelmiş sınırlarını ihlal ederek, öznenin varoluşsal konumunu yeniden kurduğu bir “fragman”a dönüşür.

Anlamı tecrübeyle ilişkilendiren Gadamer, anlamın açığa çıkışını yalnızca anlık bir kavrayışla değil, zamansal bir süreç içerisinde olgunlaşan bir karşılaşma olarak konumlandırır.⁴ Bu bağlamda sabır ve bekleyiş gibi deneyimlerin, anlam yaratımındaki olgunlaşma süreçlerinin bir parçası olduğuna ve anlamın ortaya çıkması için zamansal bir çerçeveye ihtiyaç duyulduğuna işaret eder.⁵ Elbette ki bu türden zamansal ve fenomenolojik yoğunluklar, yalnızca çay demlemeye özgü değildir; insanın nesnelerle kurduğu her ilişki biçimi, belli düzeylerde benzer anlam üretimlerine olanak sağlayabilir. Ancak çay demleme süreci, bu zamansal derinliğin ve fenomenolojik eşzamanlılığın neredeyse sembolik bir kristalizasyonu gibidir. Zira burada hem nesne (demlik, su, çay) hem de özne (bekleyen, izleyen, hazırlayan) sabit değildir; her ikisi de sürecin içinde evrilir. Çayın demlenmesi, sadece fiziksel bir kimyasal çözünme değil, aynı zamanda insanın kendi sabırsızlığı, dikkati ve beklentiyle kurduğu mikro-zamansal bir koreografi hâline gelir. Demliğin fiziksel nitelikleri bu sürece direnç ve zaman katar; böylece çay demlemek, anlam üretiminin sabit bir formüle indirgenemeyeceğini, her seferinde yeni bir oluş olarak kurulduğunu hatırlatır. Bu yönüyle çay demleme eylemi, yalnızca bir nesneyle değil, aynı zamanda zaman ve varlıkla kurulan özgül bir ilişki biçimine işaret eder. Bu durum, onu diğer gündelik pratiklerden ayırarak ritüel niteliği taşıyan ve ontolojik derinlik barındıran bir deneyime dönüştürür.

Bu dönüşüm, yalnızca çayın fiziksel ve kimyasal süreçleriyle sınırlı kalmaz; aynı zamanda insanın anlam üretme kapasitesine de işaret eder. Çayın demlenmesi, insanın müdahalesiyle başlasa da, süreç ilerledikçe demliğin ve zamanın yönlendirdiği bir bekleyiş haline dönüşür. Bu bekleyiş, insanın sabırla bir anlam aradığı ve bu sırada başkalaşıma açık olduğu bir duruma evrilir. İnsan, demliğe çay, su ve ısı gibi unsurları yerleştirir; ancak bu yerleştirme, çayın olgunlaşmasını ve lezzete⁶ dönüşmesini sağlayan bir sürecin başlangıcından başka bir şey değildir. Aynı şekilde, demliğin işlevi de, yalnızca fiziksel bir araç olmaktan çıkarak bir anlam mekânı haline gelir.

Bu makalenin amacı, insan ve nesne arasındaki bu ilişkinin tek yönlü değil, diyalojik olduğunu vurgulamaktır. Bunun yanı sıra makale, sıradan bir nesne olan demlik üzerinden, insanın dünyayla kurduğu ilişkinin çok katmanlı ve karşılıklı dönüşüme dayalı doğasını incelemeyi amaçlamaktadır. İnsan, bir nesneyi anlamlandırırken, aynı zamanda o nesne aracılığıyla kendi anlam dünyasını yeniden inşa eder. Bu bağlamda etkin özne gibi hareket eden bir obje⁷ olarak demlik yalnızca çayı dönüştüren bir araç değil; aynı zamanda insanın varoluşsal transformasyonunu mümkün kılan bir anlam *topos*udur.

1. Çay ve Zamanın Diyalektiği: Demliğin Felsefi Rolü

Farsça “dem” sözcüğünden türeyen “demlik” kelimesi, Türk Dil Kurumu’nda “içerisinde çay demlenen emzikli kap” olarak tanımlanır. Bu temel tanım, demlik nesnesinin işlevsel sınırlarını çizerken; farklı kültürlerde çay demleme pratiğinin ortak bir araç etrafında nasıl biçimlendiğini de ima eder. Ancak bu çalışmada, demlik kavramına etimolojik olarak kısa bir referans verilmesinin nedeni, nesnenin tarihsel ya da dilbilimsel kökenini derinlemesine incelemek değil; ‘dem’ kavramının çağrıştırdığı anlam çoğulluğunu ve özellikle “zaman”la kurduğu ilişkisel ağı görünür kılmaktır. ‘Dem’ sözcüğü, anlamın sabit, tekil ve mutlak değil; bağlamsal, çoğul ve dönüşen bir biçimde inşa edildiğini gösteren kavramsal bir potansiyele sahiptir. Ancak bu çalışmada, söylemin yönünü geniş anlam katmanları arasında dağılmak yerine, bilinçli bir müdahaleyle sınırlayarak yalnızca “zaman” nosyonu üzerine odaklanmak tercih edilmiştir. Etimolojik

⁴ Hans-Georg Gadamer vd., *Hakikat ve Yöntem. 2. Cilt*, çev. İsmail H. Yavuzcan - Hüsamettin Arslan. (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2009), 134.

⁵ Gadamer vd., *Hakikat ve Yöntem. 2. Cilt*, 51-61.

⁶ Burada şunu belirtmeliyiz ki, her demleniş başarılı bir sonuçla, yani “lezzetli” bir çayla sonuçlanmaz. Tam aksine, lezzetsiz ya da eksik demlenmiş bir çay da deneyimin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu başarısızlıklar, insanın sabırla sürdürdüğü anlam üretme çabasının kırılma doğasını açığa çıkarır. İnsan, çay, su ve ısıyı bir araya getirir; fakat sonuç her zaman beklendiği gibi olmaz. Bu da anlamın, sadece nihai üründe değil, sürecin kendisinde ve o sürecin getirdiği hayal kırıklıklarında da üretildiğini gösterir.

⁷ Latour’un aktör-ağ teorisi, insan ve obje arasındaki ilişkinin karşılıklı bir anlam üretim süreci olduğunu ve nesnelerin bu bağlamda etkin birer özne gibi hareket ettiğini savunur (Latour, 1993, 53).

kökene yapılan atıf, bu yönelimin kavramsal zeminini hazırlamakta; demlik nesnesinin, zamanla kurulan anlam ilişkisini sorgulamak üzere seçilmiş bir aracı olarak konumlandırılmasına katkı sunmaktadır.⁸

Tarihi kökenini Çin'den alan demlik, çayın⁹ içecek olarak keşfiyle, bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Bu yüzden demlik ve çayın varlığı tarihî anlamda özdeşleştirilebilir. Çayın içecek olarak ne zaman kullanılmaya başlandığına dair net bir bilgi yoktur. Fakat bazı tarihi kaynaklar çay içme kültürünü M.Ö. 2700'lerde İmparator Shenn Nung dönemine dayandırmaktadır. Bununla ilgili bir efsaneden de söz edilmektedir: M.Ö. 2700'lerde İmparator Shenn Nung, bir çay ağacının altında dinlenirken, elindeki sıcak su dolu kaseye birkaç çay yaprağı düşer. Yaprakların suya kattığı renk ve aromadan etkilenen imparator, çayı günlük olarak tüketmeye başlar. Bu alışkanlık zamanla halk arasında yaygınlaşır ve Çin'de çay demleme kültürünün gelişimine zemin hazırlar. Çin halkı, çayın aromasını ve lezzetini mükemmelleştirmek amacıyla suyun kalitesi, ateşin sıcaklığı, demleme süresi ve demlik materyali gibi unsurlar üzerine uzun yıllar boyunca çeşitli deneyimler geliştirmiştir. İlk demlikler bronz ve diğer metallerden yapılmış, ancak zamanla seramik güğümler ve şarap kaplarından esinlenilerek seramik malzeme kullanılmaya başlanmıştır. Bu yenilikler, demliğin bugünkü formuna evrilmesini sağlamıştır. Demliklerin materyalinin seramik tercih edilmesinin sebebi, ateş/ısı, çay-su senteziyle zaman dengesinin kurulmasıyla açıklanabilir. Çayın özgün tat ve aromalarını en iyi biçimde ortaya çıkaran materyalin seramik olduğu savunulabilir. Ancak, porselenin icadıyla birlikte, önceki bölümlerde ele aldığımız dinamikler doğrultusunda, seramik yerini porselene bırakmıştır. Burada, demliğin maddeselliği, çay ile zaman arasındaki ilişkinin yönünü belirleyen temel bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, çayın zamansal dengesi, kullanılan demlik materyaliyle doğrudan bağlantılıdır.¹⁰ Böylece, porselen demlik, çay-zaman ilişkisinin dengeli biçimde sürdürüldüğü bir mekân olarak yorumlanabilir. Burada belirtmemiz gerekir ki, mekânı böyle değerlendirme nedenimiz, Heidegger'in de ifade ettiği gibi, onu yalnızca fiziksel bir çevre olarak değil, aynı zamanda varlıkların kendilerini açığa vurduğu bir alan olarak ele almamızdır".¹¹

Bu denge ise *kronos* ve *kairos* kavramlarının mekân/*topos* olarak demlikle ilişkisinin nasıl gerçekleştiği konusunda bir soru işareti oluşturmaktadır. Makalemizde temel savımız, *kronos* ve *kairos* bağlamında insanın demlikle diyalojik bir ilişkiye girerek, bu süreçte karşılıklı bir dönüşüm deneyimlediği yönündedir. Meselemizi kapsamlı bir şekilde ele alabilmek için, öncelikle tartışmanın zeminini oluşturan *kronos*, *kairos* ve *topos* kavramlarının bağlamsal anlamlarını ve teorik işlevlerini çözümlememiz gerekmektedir.

Antik Yunan mitolojisinde *Kronos* ve *Kairos*, zamanın iki farklı boyutunu temsil eden kavramlar olarak öne çıkmaktadır. *Kronos*, adını zaman tanrısından almakta olup, ölçülebilir, doğrusal ve niceliksel zaman anlayışını ifade eder. Mitolojik anlatımlarda yaşlı bir adam olarak betimlenen *Kronos*, elinde bir orak taşır ve zamanı kesintisiz bir akış içinde temsil ederken, *Kairos* "fırsat tanrısı" olarak anılır ve niteliksel zamanı simgeler. Omuzlarında ve ayaklarında kanatları bulunan *Kairos*, büyük bir hızla hareket eder ve başının arkasında saçı bulunmazken yalnızca uzun perçemlere sahiptir. Bu betimleme, fırsatların hızla gelip

⁸ Yaygın anlamı "hazırlanan çayın renk ve koku bakımından istenilen durumu ve pişirilen yemeklerin yenecek kıvama gelmesi (ya yemeği katma ya da başta söyle)" olan bu sözcük mecaz olarak "koku", edebiyatta "zaman, çağ, kan", tasavvufta ise "soluk, nefes, içki, zamanın bölünmez parçası olan *ân*" gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Ayrıca dem sözcüğünün, "hemdem, herdem, dem vurmak, dem çekmek" gibi ifadeler de mevcuttur. Hemdem, aynı derdi paylaşan; herdem, her zaman; dem vurmak, bir şeyden söz etmek; dem çekmek ise içki içmek, öten kuşlar ve ney üfleyenlerin sesi kesmeden uzatması karşılığında kullanılmaktadır. Çok farklı anlamlarda kullanılan bu sözcüğün odak noktasında "zaman, nefes, içki ve dert" sözcüklerinin yer aldığını ve dolayısıyla bu kelimeden türetilen demlik sözcüğünün de bu sözcük ve kavramlarla yakından ilişkili olduğunu ifade edebiliriz.

⁹ M.Ö. 3. yüzyıla kadar medikal amaçlarla kullanılmıştır.

¹⁰ Bu efsane, yalnızca çayın tarihini anlatan romantik bir anlatı değildir; aynı zamanda anlamın doğrudan bir tasarımı değil, beklenmedik karşılaşmalarla ve zamansal süreçlerle oluştuğuna dair kültürel bir farkındalığın izlerini taşır. Bir çay yaprağının sıcak suya düşmesiyle başlayan süreç, sadece fiziksel bir karışım değil, insanla nesne arasında zaman içinde kurulan bir anlam ilişkisinin de simgesidir. Bununla birlikte, bu anlatıyı Çin kültürünün içsel ve derin boyutlarını temsil etmek amacıyla kullanmıyoruz. Çayla kurulan bu türden derin, dönüştürücü ilişkilerin, o kültürün içinde yaşanmadan tam olarak kavranamayacağı açıktır. Bu çalışmada efsaneye yapılan atıf, yalnızca çay demleme pratiğinin tarihsel ve kültürel bağlamda ne kadar eski, yerleşik ve ritüelistik bir süreç olduğunu ve çay-zaman ilişkisini ve bu ilişkinin dengeli biçimde sürdürüldüğü bir mekân olarak dönüşümünü hatırlatmak amacı taşır.

¹¹ Martin Heidegger, *Varlık ve zaman*, çev. Kaan Ökten (Cağaloğlu-İstanbul: ALFA, 2018), 176, 180.

geçtiğini ve bir kez kaçırıldığında bir daha geri getirilemeyeceğini vurgulamaktadır. Bu anlamda *kairos*, niceliksel zaman olan *kronos*un insanın tasarrufunda olan ve insan için “anlam” ifade eden boyutunu göstermektedir. Bu anlamda zaman, yalnızca saatle ölçülen nesnel bir gerçeklik değil, aynı zamanda bireylerin öznel deneyimlerinden ve toplumsal bağlamlardan türeyen, anlam üreten bir mekânizma olarak varlık bulur.¹²

Zaman, yalnızca nesnel ve ölçülebilir bir süreç değil, aynı zamanda öznel deneyimler aracılığıyla anlam kazanan, çoğul ve katmanlı bir olgudur.¹³ Antik Yunan düşüncesinde *Kronos* ve *Kairos*’un temsil ettiği iki farklı zaman boyutu, tarihsel olarak felsefi ve bilimsel söylemlerin temel yapı taşlarından biri olmuştur. *Kronos*, Aristoteles’in zaman anlayışında olduğu gibi ölçülebilirliği ve doğrusal ilerleyişi temsil ederken, *Kairos*, Platon’un kozmik düzen içinde vurguladığı niteliksel anları ve bireysel deneyime bağlı zaman kesitlerini ön plana çıkarır.¹⁴

Kronos’un belirleyici olduğu zaman algısı, fiziksel dünyanın işleyişiyle sıkı sıkıya bağlıdır. Aristoteles’in “önce” ve “sonra” kavramlarıyla tanımladığı zaman, hareketin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkar.¹⁵ Bu düşünce, Newtoncu evrende mutlak zaman anlayışıyla daha da pekişmiştir. Newton’a göre zaman, evrensel yasaların içinde değişmez bir biçimde var olan, hiçbir gözlemciye veya nesneye bağımlı olmayan bir akıştır.¹⁶ *Kronos*, burada, evrenin mekânîk doğasını düzenleyen ve onu sürekli bir ritme oturtan ilke olarak belirir. Ancak zaman, yalnızca ölçülebilir bir süreklilikten ibaret değildir. *Kairos*, niceliksel olanın içinde beliren niteliksel kesitler olarak zamanın farklı bir boyutunu ortaya koyar.¹⁷ Fırsatların belirli anlarda ortaya çıkması ve bir daha geri getirilememesi, *Kairos*’un tanımladığı zamanın kırılğan ve dönüşüme açık doğasını gösterir. Platon için zaman, göksel hareketin bir yansıması olarak düzeni sağlarken, *Kairos* bu düzenin içinde insanın öznel deneyimlerine açılan özgün momentleri temsil eder.¹⁸

Kairos’un vurguladığı niteliksel zaman anlayışı, klasik bilimsel paradigmalardan kopuşu da beraberinde getirir. Einstein’ın görelilik kuramı, zamanın mutlak değil, gözlemcinin hareketiyle değişken olduğunu ortaya koyarak, adeta *Kairos*’un fiziksel dünyadaki karşılığını sunar.¹⁹ Newtoncu zamanın her yerde aynı şekilde işlediği düşüncesine karşı, Einstein, zamanın mekânsal bağlama ve gözlemcinin hızına bağlı olarak farklılaşabileceğini gösterir. Böylece zaman, yalnızca fiziksel bir değişken değil, aynı zamanda bağlamsal ve öznelleşen bir fenomene dönüşür.²⁰ Bu ayrımın gündelik yaşamdaki karşılığı oldukça belirgindir. Bir çayın demlenme süreci, *Kronos*’un tahakkümü altındadır: belirli bir ısıda, belirli bir sürede suyun çaya dönüşmesi, tamamen ölçülebilir bir zamansallığın tezahürüdür. Ancak çayın ideal lezzete ulaşması yalnızca sürenin dolmasıyla değil, o anın nasıl yaşandığıyla ilgilidir. Burada *Kairos* devreye girer. Çayın içilmesi, onun kokusunun algılanması, lezzetinin damakta bıraktığı tat, yalnızca nesnel bir süreç değil, bireyin duyuşsal ve zihinsel katılımıyla anlam kazanan bir deneyimdir.²¹ Burada *Kairos*, Henri Bergson’un “süre” (*durée*) kavramını da çağırıştır. Bergson’a göre zaman, yalnızca ölçülebilir ve çizgisel bir akıştan ibaret değildir; gerçek zaman, ardışık olmayan, bölünemeyen ve doğrudan deneyimlenen içsel bir akıştır. “Süre” kavramı, yalnızca dışsal saat zamanını değil, aynı zamanda bireyin bilinç akışıyla özdeşleşen bir varlık hâlini ifade eder. Bergson’un ifadesiyle süre, kimi zaman matematiksel ya da çizgisel olarak kavranan fiziksel zamanı da kapsayarak, her türlü mekanik zaman anlayışını aşan, dinamik bir oluş sürecidir.

¹² Graham Harman, *Object-Oriented Ontology: A New Theory of Everything* (London: Pelican, an imprint of Penguin Books, 2017), 15; Edward Twitchell Hall, *The Dance of Life: The Other Dimension of Time* (New York, NY: Anchor Books, Doubleday, 1989), 183-186.

¹³ Harman, *Object-Oriented Ontology*, 15.

¹⁴ Francis Macdonald Cornford, *Plato's Cosmology: The Timaeus of Plato* (Indianapolis, Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997), 120.

¹⁵ Aristoteles, *Fizik*, çev. Saffet Babür (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014), 189, 261.

¹⁶ Robert Rynasiewicz, “Newton’s Views on Space, Time, and Motion”, ed. Edward N. Zalta, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, (2022), 2.

¹⁷ Hall, *The Dance of Life*, 183-186.

¹⁸ Ömer Faruk Karaköse, “Platon, Aristoteles ve Augustinus’ta Zaman Kavramı”, *Trabzon İlahiyat Dergisi* 8/1 (2021), 75-104, 86-87.

¹⁹ Albert Einstein, *İzafiyet Teorisi Özel ve Genel Görelilik*, çev. Gülen Aktaş (İstanbul: Say Yayınları, 2012), 29-30.

²⁰ Senem Gezeroğlu, *Nezihe Meriç’in Öykülerinde Kronotop (Zaman - Uzam)* (Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilimdalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 39.

²¹ Craig Callender - Ralph Edney, *Zaman: Saatin Neyi Ölçtüğünü Anlamak İçin Çizgibilim*, çev. Kutlukhan Kutlu (İstanbul: NTV Yayınları, 2012), 19.

Ölçülebilir çizgisel zaman, tamamlanmış ve sabit bir yapı sunarken; *süre*, sürekli değişen, devinen ve bireyin iç dünyasına dönerek deneyimlediği bir varoluş boyutudur. Bu bağlamda *kairos* kavramının yansıttığı gibi süre bir oluş hâlidir; hatta daha da ötesi, her şeyin olmasını mümkün kılan zamansal zemindir.²² Dolayısıyla *Kronos*, tarihsel sürecin matematiksel ritmini düzenlerken; *Kairos*, bireyin kendi anlam dünyasını inşa ettiği özgün ve niteliksel anları mümkün kılar. Bu iki zaman boyutu arasındaki gerilim, insanın varoluşsal deneyiminde sürekli yeniden üretilen bir dinamik olarak karşımıza çıkar.

Topos kavramı ise Antik Yunan felsefesinden itibaren mekânın ontolojik ve epistemolojik temellerini anlamlandırmada merkezi bir rol oynamıştır. Mekân, yer ve bağlam anlamına gelen kavram yalnızca mekânın fiziksel bir temsili değil, aynı zamanda bağlamsal ve ontolojik bir belirlenim alanı olarak ele alınır. Zamanın mekânsal formasyona eklenerek anlam kazanması, *topos*un işlevsel dinamiklerinden biridir. *Kronos*'un ölçülebilir sürekliliği ve *Kairos*'un anlık kırılabilirliği, ancak belirli bir mekânsal çerçevede (*topos*) somutlaşarak deneyimlenebilir. Böylece, zamanın yalnızca bir akış değil, mekân içinde yeniden biçimlenen bir yapı olarak ortaya çıkışı, *topos* kavramının zamansal boyutla kurduğu diyalektik ilişkiyi açığa çıkarır. Platon, *Timaeus*'ta *chora* kavramıyla ilişkili olarak *topos*'u, nesnelerin var olduğu ancak kendisinin ne tamamen madde ne de idea olduğu bir tür arayüz olarak tanımlarken Aristoteles ise, objelerin doğal yerlerini ve hareketlerini belirleyen fiziksel bir kategori olarak ele almıştır.²³

Kavramları konumuz bağlamında değerlendirdiğimizde, demlikteki çayın çeşitli merhalelerden geçerek sunuma hazır hale gelmesi *kairos* kavramı bağlamında daha iyi anlaşılabilir. Çünkü çay, hazır hale gelene kadar geçirdiği merhalelerle, bir eylem ve üretkenliğin sonucu olarak içilebilecek hale gelir. Böylece *kairos*, çayın kıvamının, zamanında (olması gereken zamanda) ortaya çıkmasıdır. Fakat çay demleme sürecinde geçen niceliksel zaman, niteliksel zaman olan *kairos* etki etmektedir. Örneğin; çayın on dakikada demlendiğini varsayalım. Demleme esnasında demliğin maruz kaldığı ısı süresi uzadığı takdirde çayın tadı bozulacak, çay sahip olduğu kimyasalları suya bırakacaktır. Böylece tercih edilmeyen bir durumla karşı karşıya kalınacaktır. Kısacası *kronos*un kontrolsüz bir biçimde ilerlemesi, *kairos*u ortadan kaldıracaktır. Bu yüzden zamanla ilişkisi esas alındığında hem demleyen hem de demlik açısından çay demlemek *kronos* ve *kairos* arasında denge kurmak olarak algılanabilir. Demleyen açısından demleme süresi dolduktan sonra demliği ateşten uzaklaştırmak ne kadar önemli ise bu dengeyi kurmak için ısının demlik tarafından tutulma süresi de o kadar önemlidir. Bu süreçte, porselen demlik, ısının balansını sağlayarak zaman ve çay arasındaki uyumu mümkün kılan aracı bir yapı olarak devreye girmektedir. Bu bağlamda, porselenin diğer demlik materyallerine göre daha yavaş ısınması, onun çay demleme pratiğinde öncelikli tercih edilmesini sağlamaktadır. Bu da çayın lezzeti (*kairos*) ve ısının çayla buluşma süresinin (*kronos*) mekân olarak porselen demlik tarafından kurulduğunun göstergesi olabilir.

Demlik, yalnızca çayın demlenmesine hizmet eden bir nesne değil, aynı zamanda zamanın farklı boyutlarının kesiştiği ve yeniden yapılandığı bir düzenleyici mekânsal form olarak değerlendirilebilir. Çayın hazırlanma süreci, niceliksel zamanın (*Kronos*) belirlediği fiziksel dönüşüme dayanırken, ideal lezzetin ortaya çıkışı niteliksel zamanın (*Kairos*) devreye girmesiyle mümkündür. Bu bağlamda, çayın zamansal formasyonu, yalnızca sürenin dolmasıyla değil, zamanın nasıl yönetildiğiyle de doğrudan ilişkilidir. Demleme sürecinde *Kronos*, ısı ve süre parametreleriyle süreci belirlerken, *Kairos*, çayın içime en uygun kıvama ulaştığı özgün anı temsil eder. *Kronos*'un aşırı hâkimiyeti, sürecin kontrollü olmaktan çıkmasına ve çayın lezzet dengesinin bozulmasına yol açar. Bu noktada, porselen demlik, çayın zamansal dengesi açısından kritik bir *topos* olarak işlev görmektedir. Isıyı belirli bir hızda emerek ve salarak, çayın demlenme süresini yönlendirir ve *Kairos*'un ideal anını mümkün kılar. Böylece demleme pratiği, yalnızca fiziksel bir süreç değil, zamansal ve mekânsal katmanların iç içe geçtiği bir oluş hâlidir. *Kronos*, çayın demlenme

²² Zafer Demir, "Bergson Felsefesi Işığında Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Şiirinde Zaman", *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi - Nosyon: International Journal of Society and Culture Studies* 3, 1 (2019), 1-20, 3, 7; Henri Bergson, *Düşünmek ve Olmak*, çev. Elif Yıldırım (İstanbul: Oda Yayınları, 2019), 19; Henri Bergson, *Yaratıcı Tekâmül*, çev. Gülen Aktaş (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 27.

²³ Cornford, *Plato's Cosmology*, 69-70.

sürecinin niceliksel çerçevesini belirlerken, *Kairos*, lezzetin ve duyuusal deneyimin niteliksel boyutunu inşa eder ve anlamlandırır. Demlik, bu iki zaman biçimi arasında bir denge unsuru olarak konumlanarak, zamanı yalnızca ölçülebilir bir akış olmaktan çıkarıp, onu anlam üreten bir form olarak yeniden kurgular.

2. Varoluşsal Dönüşümün Eşiği Olarak Demlik

Çay demlenirken kendimizi çayın demlenme sürecine projeleriz. Bu süreç bize eylemsizlik/boş zaman hissi verse de demliğin içerisinde bir hareketin olduğu muhakkaktır. Bu hareket ile zaman arasındaki ilişkiyi sağlayan mekân demliktir. Demleme sürecinin bizde boş zaman geçirdiğimiz hissi yaratmasının muhtemel sebebi, sürece müdahale edemiyor olmamız; yani eylemsiz/hareketsiz olmamızdır. Bu anlamda insan, demlik ile ilişkisinin adeta monolojik/tek yönlü bir ilişki olduğu yanılgısına kapılabilir. Oysa insanın anlam dünyasında aktif bir rol oynayan²⁴ demlik ve insan ilişkisi diyalojik bir niteliğe sahiptir. Çünkü bahsi geçen bekleme süreci bize sabrı öğrettiği gibi düşünmek, fikir üretmek için de alan yaratmaktadır. Demleme sürecinin başlangıcında insan, malzemeleri seçen, ölçen ve düzenleyen aktif bir özne iken; süreç ilerledikçe, demleme eylemi insan üzerinde belirleyici bir güç hâline gelir ve onu sabırla dönüştürmeye başlar. Böylece çay demleme pratiği, yalnızca demliğin ve çayın dönüşümüyle sınırlı kalmaz, aynı zamanda insanın da dönüşümünü içeren diyalojik ve korelatif bir süreç olarak ortaya çıkar. Çay için bu süreç, kimyasal, fiziksel ve ontolojik bir transformasyon anlamına gelirken; insan için ontolojik, psikolojik ve sosyal bir revizyondur. Burada *kairos*, demliğin de demleyen de dönüşümünün yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Demleme sürecinde belirleyici unsur insan olduğunda *kairos* demliğin içinde tezahür ederken; belirleyiciliğin demliğe ait olduğu durumlarda ise *kairos* demleyen öznenin eyleminde açığa çıkmaktadır. Bu noktada Harman'ın objekt-merkezli ontoloji anlayışı, demlik gibi gündelik objelerin insan yaşamındaki varoluşsal etkisini anlamak için güçlü bir çerçeve sunmaktadır. Harman, nesnelerin yalnızca insan tarafından araçsallaştırılamayacak ölçüde özerk bir gerçeklik taşıdığını ve insan üzerinde dönüştürücü bir tesir yaratabileceğini ileri sürer.²⁵ Bu bağlamda, çay demleme sürecinde demlik, yalnızca çayın fiziksel dönüşümüne aracılık eden bir nesne değil, aynı zamanda insanın zamanla kurduğu ilişkiyi yeniden şekillendiren bir aktördür.

Bunların yanı sıra çay demleme süreci anlamsal bir hadisenin yansımasıdır. Burada hadise kelimesi çay demlemenin hayatımızın bir parçası olarak ortaya çıktığına işaret eder. Bu anlamda bizim içinde bulunduğumuz sosyal, ekonomik ve kültürel şartlar, hadise'ye çember oluşturmaktadır. Örneğin; Japonya'da Sadou ismiyle bilinen çay seremonileri düzenlenmektedir. Bu kadim isim, çay ve yol kelimelerinden oluşarak çaya giden yol anlamını taşımaktadır. Kutsal bir anlam taşıyan bu ritüel "Sukiya" adı verilen, yerleşim yerlerinden uzakta, yeşilliklerin içinde ve oldukça sakin bir ortama inşa edilen küçük çay evlerinde gerçekleşmektedir. Nitekim başka bir kültür için sıradan bir hadise olan demleme, kutsal ritüelistik bir eylem, demlik ise kutsal bir ritüelin parçası haline gelmiştir. Bu bağlamda çayın hazırlanışının bir tür "kutsal alan" yarattığını²⁶ ve bu alanın insanın zihinsel dönüşümüne aracılık ettiğini savunabiliriz. Dolayısıyla bir Japonun zihninde çay demleme eylemi kutsal bir ritüel olarak ifade bulurken,²⁷ bir İngiliz, aynı eylemi Düşes'i hatırlayarak tarihsel bir hadise²⁸ çerçevesinde anlamlandırabilir. Bu yüzden bir Japon'un çayın demlenmesini beklerken yaşadığı ontolojik ve psikolojik revizyonla İngiliz'in dönüşümünün rotası farklı olacaktır. Çünkü birinin kültür tarihi çaya kutsal bir ritüel olarak önem atfederken, diğeri çayı

²⁴ B. Latour'a göre nesneler, yalnızca pasif araçlar değil, aynı zamanda insanın anlam dünyasında aktif bir rol oynayan etkenlerdir (Latour, 1993, 53).

²⁵ Harman, *Object-Oriented Ontology*, 8-21.

²⁶ Eliade'a göre kutsal bir nesne veya eylem, içinde bulunduğu fiziksel çevrenin ötesine geçen bir gerçekliğe katıldığı için kutsal hale gelir." Mircea Eliade, *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion*, çev. Willard R. Trask (San Diego: Harcourt, Brace, 1959), 10-12.

²⁷ Japonya'da sadou ismiyle bilinen çay seremonileri düzenlenmektedir. 400 yıl önceden gelen bu isim, çay ve yol kelimelerinden oluşarak "çaya giden yol" anlamını taşımaktadır. Kutsal bir anlam taşıyan bu ritüel "Sukiya"adı verilen ve yerleşim yerlerinden uzakta, yeşilliklerin içinde ve oldukça sakin bir ortama inşa edilen küçük çay evlerinde gerçekleşmektedir.

²⁸ Düşes'i hatırlatma ihtimalini aktarmamızın sebebi beş çayının İngiltere Düşesi Anna ile birlikte ortaya çıkması ve İngilizlerin köklü bir geleneği haline gelmesidir.

Düşes'in beş çayı geleneği ile ön plana çıkarmaktadır. İki farklı tarihsel²⁹ zemin de iki farklı değişim rotasını işaret etmektedir. Bu bağlamda çay demleme hadisesini anlam dünyamızı daima revize eden bir eylem olarak görebileceğimiz gibi, bu hadise bize demlik ile diyalogumuzun zeminini de hatırlatmaktadır. Nitekim Gadamer'in de ifade ettiği gibi diyalog burada yalnızca öznel bir üretim değil tarihsel ve geleneksel bağlamları açığa çıkaran bir süreçtir.³⁰ Bu bağlamda çay demleyerek demlikle kurduğumuz diyalog, varlığımızla bütünleşen tarihsel bağlamın ifşasıdır.

"Çay demlendi" ifadesini kullandığımızda, demliğe ve çaya, çayın demlenmeden önceki haline yüklediğimizden farklı bir anlam yüklemiş oluruz. Bu açıdan insan, demlikle olan ilişkisinde anlam dünyasının değiştiğine şahit olmaktadır. Bir taraftan çayın olgunlaşarak işlevini tamamlayacak duruma gelmesi, diğer taraftan da demleyen anlam dünyasının dönüşümü *kronos* ve *kairos* arasındaki geçişin en önemli göstergesidir. Yani çayın demlenme sürecinde *kronos*, *kairosu* beklemeyi öğütler ve çay hazır hale geldiğinde *kairosa* dönüşür. Çünkü çayın niteliğini ortaya koyması, anlam kazanması; dolayısıyla demleyen de çayın da transformasyonu *kairosun* tezahürüdür.

Demliğin içinde gerçekleşen hareket, varoluşsal bir sürecin tezahürü olarak değerlendirilebilir. Kronolojik zaman açısından durağan ve boşluk hissi veren çay demleme eyleminin, demlik için sürekli bir dönüşüm ve faal bir alan yaratması, paradoksal bir gerçeklik sunmaktadır. Fakat yukarıda ifade ettiğimiz gibi çay ve insan arasındaki çift yönlü dönüşüm süreci, hadisenin tam tersi olduğunu göstermektedir. Bu anlamda çay demleyen insanın durumu tıpkı bir yazarın durumu gibidir. Metni yazarken bir faaliyet alanı oluşturmuş olan yazar, yazmaya ara verdiğinde kendisini boşlukta/eylemsiz hissedebilir. Yazar bu süreci *kronos* açısından boş bir zaman gibi algılasa da süreç, yazının gelişim süreci için bir doğum sancısı gibidir. Bu sancı aslında boşluk hissi ve düşüncelerin/konunun/bilginin karmaşıklığını yansıtır. Dolayısıyla bu süreci, yorumlama süreci olarak ifade edebiliriz. Çünkü yazar bu süreçte yarım bıraktığı metnin yorumcusu/okuru ve devam edeceği metnin otoritesidir. Yazar bir kez eserini yazdıktan sonra kendi eseriyle ilişkisi açısından yazar olmaktan çıkar ve kendi eserinin yorumcusu haline gelir.³¹ Bu anlamda yazarı eserin kendisi ya da tezahürü değil, bir uzantısı/devamı olarak görebiliriz. Çünkü yazar, -demlikle demleyen ilişkisinde olduğu gibi- yazdığı eserle birlikte dönüşüm geçirmiştir. Yazarı otorite olarak tanımlamamızın nedeni, kaleme aldığı metin aracılığıyla okuyucuda entelektüel ve varoluşsal düzeyde bir dönüşüm meydana getirebilecek etki gücüne sahip olmasıdır. Düşünsel olgunlaşmanın gerçekleştiği bu süreçte yazar hakikatte soyut bir faaliyet alanı oluşturmaktadır. Böylece boşlukta olma hissi, yazarı düşüncenin doğumu olan *kairosa* hazırlamaktadır. Nasıl ki yazar, bu süreçte düşünsel doğuma gebedyse çay demleyen de varoluşsal bir tecrübeye gebedir.

3. Çay ve Muhabbetin Zamansal ve Mekânsal Ritmi: Sohbetin *Toposu* Olarak Demlik

Günlük yaşamın akışkan dokusunda, nesneler yalnızca fiziksel formlar olarak değil, anlamın ve ritmin taşıyıcıları olarak varlık bulur. Çay, bu bağlamda, içecek olmanın çok ötesinde bir sosyal bağlam, ilişkisel bir alan ve düşünsel bir eşik olarak belirir. Demlik ise, çayın bu sosyo-kültürel akışkanlığını düzenleyen ve muhabbete ev sahipliği yapan zamansal ve mekânsal bir *topos* olarak işlev görür. Çay yalnızca içilmez; o, dostlukları yoğuran, sohbetleri mümkün kılan, ilişkileri dönüştüren bir ritüelin taşıyıcısıdır. Bireyler çayın buharında buluşur, kelimeler bardağın kenarında birikir, sessizlik dahi çayın varlığında anlam kazanır. Zaman burada çift yönlü işler: *Kronos* çayın demlenme süresini belirlerken, *Kairos* sohbetin akışını yönlendirir. Çayın hazırlanması ölçülebilir bir süreye tabidir, ancak onun ne zaman içileceği, sohbetin hangi anında kelimelerin damakta nasıl yankılanacağı niteliksel bir zaman deneyimidir.³² Çay da böyle bir formda

²⁹ Kültürel, sosyal ve ekonomik alt yapı kastedilmektedir.

³⁰ Gadamer vd., *Hakikat ve Yöntem. 2. Cilt*, 150-152, 282.

³¹ Burhanettin Tatar, *Felsefî Hermenötik ve Yazarın Niyeti* (Ankara: Vadi Yayınları, 1999), 69.

³² Çay, insanların bilinçli veya tesadüfî şekilde hareket etmesinden bağımsız olarak, bu çok katmanlı ritüelin merkezinde farklı formlarda anlam kurar.

varlık gösterir: kendisini bir yudumda geçmiş, bir bekleyişte geleceği örgütleyen, anın içinden anlama ulaşan bir fenomen olarak ifşa eder.

Kültürel bağlamda çay, her toplumda farklı bir anlatı, farklı bir kurgu oluşturur. Örneğin Özbekistan'da çay, yalnızca gündelik bir tüketim nesnesi değil, toplumsal ilişkileri düzenleyen ve sohbetin ritmini belirleyen bir pratik olarak açığa çıkar. Çayhane kültürü, bireyin yalnız kalmadan var olabileceği bir arayüz oluşturur; insan burada sadece bir içecek tüketmez, aynı zamanda karşılıklı anlam üretimine katılır. Özbek evlilik ritüellerinde çayın ikram edilme biçimi bile ilişkilerin inşa formunu ve zamansal olarak nasıl örgütlendiğini belirler. Damadın içtiği "kiyev çayı" (damat çayı), yalnızca bir içecek değil, evlilik birliğinin tatlı bir başlangıç yapması yönünde bir temennidir.³³

Diğer bir örnek olarak Türkiye'de çay, gündelik hayatın ritmini kuran, misafirperverliği bedenleştiren ve muhabbete anlam kazandıran bir ikram pratiğidir. Misafirin evin zamansal döngüsüne dahil olduğu, karşılıklı dinlemenin ve anlatmanın bir denge içinde sürdüğü bu pratik, çayın kolektif hafızayı ve toplumsal dayanışmayı nasıl örgütlediğini gösterir. Japon çay seremonisi ise çayın mekânsallığını tamamen başka bir biçimde anlamlandırır. Sadou, yalnızca bir içme ritüeli değil, sessizliğin, hareketin ve niyetin iç içe geçtiği bir varoluş pratiğidir. Burada çay, belleğin ve varlığın disipline edildiği bir alan olarak kurulur. Burada 'varlığın disipline edilmesi' ifadesiyle anlatmak istediğimiz, bireyin bedenini, dikkatini ve niyetini belli bir ritüel düzen içinde bilinçli bir şekilde odaklaması ve bu odaklanma yoluyla varoluşsal farkındalığını şekillendirmesidir. Bu disiplin, bir zorlama değil; farkındalığa, sadeliğe ve dengeye dayalı bir içsel düzen arayışıdır. Ancak bu yorum, Japon kültürünün çayla kurduğu ilişkinin yalnızca bir yönüne odaklanmaktadır.

Felsefi olarak dostluk kavramı da çayın ritmiyle paralel bir formda şekillenir. Aristoteles'in erdem dostluğu anlayışı, çayın ve sohbetin zamansal formuyla doğrudan ilişkilendirilebilir. Nitekim ona göre dostluk, yalnızca fayda veya haz temelli bir ilişki değil, birbirine benzeyen erdemli bireylerin birbirleriyle anlam üreterek dönüşüm sağladığı bir süreçtir.³⁴ Çay, bu dönüşümün hem fiziksel hem de düşünsel taşıyıcısıdır. Nasıl ki çay, sabır ve ritim içinde demlendiğinde hakiki lezzetine ulaşır, dostluk da zamanla olgunlaşan ve içselleşen bir yapıdır.

İbn Miskeveyh ise dostluğu karşılıklı sorumluluk bilinci oluşturan ve insanın ahlaki gelişimi açısından kritik bir olgu olarak değerlendirirken, sağlıklı diyalogun bireyin karakterini dönüştürdüğünü vurgular.³⁵ Çay sohbeti burada yalnızca bir konuşma değil, karşılıklı yorumların, anlatıların ve kimliklerin inşa edildiği bir kolektif oluş hâlidir. Benzer şekilde insanın sosyal yapısına vurgu yapan Nasîrüddin Tûsî, dostluğu toplumsal uyumun temeli olarak görür ve bireylerin bir araya gelerek düşüncelerini ve varoluşlarını anlamlandırdığı mekânları tanımlar.³⁶ Çay, bu bağlamda yalnızca içilen bir şey değil, bireyleri zamansal ve mekânsal bir çerçevede ortak deneyime dahil eden bir organizasyondur. Demlik, bu sürecin görünmez aktörü olarak işlev görür. O, yalnızca çayın fiziksel dönüşümüne aracılık eden bir nesne değil, zamanın ve sohbetin akışını düzenleyen bir arayüzdür. Isıyı dengelemesi, ritmi belirlemesi ve çayın lezzetini bir zaman içinde yoğurması, dostluğun ve diyalogun mekânsal formunu da temsil eder. Bu çerçevede çay içmek, bireyin kolektif hafızayla kurduğu ilişkiyi yeniden inşa eden bir eylem olarak belirir. O, yalnızca suyun ve yaprakların bir araya geldiği kimyasal bir süreç değil, aynı zamanda insanın anlam dünyasını yeniden örgütleyen bir zamansal ve mekânsal *praksistir*. Çay ve dostluk, burada katmanlı bir yapıya sahip olan, her yudumda yeniden üretilen bir anlatı olarak kurulur. Bir sohbette dökülen kelimeler gibi, çay da bardakta izler bırakır; anlam, zamansal olarak birikir ve mekânsal olarak şekillenir. Dolayısıyla, çay ve

³³ Çetin Yıldız, "Özbekistan'da Çay İçme Geleneği ve Yayınlanmamış Bir Çayname", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 24/2 (2024), 609-625, 614, 623; Yaşar Kalafat vd., *Özbekistan-Anadolu karşılaştırmalı Türk halk inançları* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1996), 41.

³⁴ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik Hoika Nikomaxeia*, çev. Saffet Babür (Ankara: Ayraç, 1997), 174; Aristoteles, *Magna Moralia: Erdemler ve Kötü Huylar*, çev. Y. Gurur Sev (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019), 134-135; Enes Akyüz, "Akademisyenin Aristoteles Rehberi" (Erişim 08 Şubat 2025), 53.

³⁵ İbn Miskeveyh, *Ahlâk Eğitimi Tehzibu'l-Ahlâk*, çev. Abdulkadir Şener vd. (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2017), 189-196.

³⁶ Nasîrüddin Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, çev. Anar Gafarov, Zaur Şükürov (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016), 314-319.

muhabbet arasındaki ilişki, bireyin varoluşunu anlamlandıran ritmik bir pratiktir. Demlik, yalnızca çayın kimyasal dönüşümüne aracılık eden bir araç değil, aynı zamanda sohbeti ve dostluğu zamansal dengeye oturtan bir düzenleyicidir. Çayın ritmi, dostluğun ve diyalogun ritmiyle iç içe geçerken, sohbet mekânında kök salar, zaman içinde anlam bulur ve varoluşsal bir pratiğe dönüşür.

4. 'Nerede' Sorusunun Muhatabı Olarak Demlik: Fragmanlar Arasında Bir Anlam Arayışı

Demlik, çayın özgün lezzetinin ve kimlik arayışının serüveninde "nerede" sorusunun en doğrudan muhatabıdır. Bu soru, hem çayın hem de onu deneyimleyen bireyin anlam dünyasına dair yeni bir katman oluşturur. "Nerede" sorusu, bir nesnenin ya da bir olayın özgünlüğünü, niteliğini ve anlamını çözümlemeye yönelik bir çabadır. Müziği dinlerken, bir sanat eserine bakarken ya da bir fikrin kıvrımlarında kaybolurken sorduğumuz bu soru, yalnızca bir coğrafi konuma işaret etmez; aynı zamanda bir olayın veya nesnenin bağlam içinde nasıl anlam kazandığını sorgular. Bu bağlam, her zaman sabit ve durağan değildir. Çayın hazırlanma sürecinde demlik, bu dinamik bağlamın odak noktası hâline gelir. Konserin akustik mekânı, sanat eserinin tuvali ya da bir düşüncenin ortaya çıktığı coğrafya ne kadar belirleyici ise, demlik de çayın özgünlüğünü belirleyen ana unsurdur. Çayın lezzeti yalnızca yaprakların kalitesi ya da suyun sıcaklığıyla açıklanamaz; bu unsurların bir araya geliş biçimini belirleyen ve yönlendiren şey, demliğin mekân olarak sunduğu imkânlardır. Bu nedenle, demlik, yalnızca bir araç değil, anlamın yeniden üretildiği bir oyun alanıdır.

Demliğin bir nesne olarak taşıdığı anlam, çayın özgünlük serüvenini şekillendiren bir dizi bağlantıyı içerir. Çayın lezzeti, su ve ateşin bir araya gelmesinin ötesinde, bu unsurların nasıl buluştuğu, birbirlerini nasıl etkilediği ve dönüşümün hangi anlarda zirveye ulaştığıyla ilgilidir. Demlik, bu sürecin merkezinde yer alır ve bu süreci düzenleyen bir altyapı sunar. Porselen bir demliği düşündüğümüzde, porselenin yüzeyindeki kalınlık ve dokunun, sıcaklıkla nasıl etkileşime geçtiği, çayın zamanla olan bağını nasıl düzenlediği ortaya çıkar. Porselenin yavaş ısınma ve ısıyı dengeleme özellikleri, çayın dönüşümünü bir ritme oturtur. Çayın kıvamı ve lezzeti, bu ritmin en iyi şekilde işlediği anda ortaya çıkar; bu da anlamın *kairos*'ta zirveye ulaştığı bir andır. Ancak, bu süreç yalnızca fiziksel bir dönüştürme meselesi değildir. Demliğin insanla kurduğu ilişki, anlamın bir aktarımdan ziyade bir yeniden inşa süreci olduğunu gösterir. İnsan, çayı demleyerek bir yandan süreç üzerinde bir otorite kurar gibi görünse de, süreç ilerledikçe otorite demliğe geçer. Çayın demlenmesini beklerken insan, pasif gibi görünse de, aslında kendi anlam dünyasında bir yeniden yapılanma deneyimi yaşar. Bu süreçte sabır, dikkat ve farkındalık gibi duygular devreye girer. Demlik, insanın sabırla yeniden yazdığı bir metin gibidir; her an, bir öncekiyle ilişki kurar ve yeni anlamlar yaratır. Demlik ile insan arasındaki bu bağ, düzensizlik ve çokluluk üzerinden ilerler. Bu ilişki, hiçbir zaman sabit bir doğrultuda gelişmez. Demleme sürecinde insan aktif bir özne gibi hareket ederken, bir noktada bu aktif özne konumunu kaybeder ve kendini sürecin bir parçası olarak yeniden anlamlandırır. Demlik, çayın tüm potansiyelini ortaya çıkarırken insanın da potansiyelini dönüştürür. Bu süreçte zaman, yalnızca ölçülebilir bir akış olmaktan çıkar ve deneyimlenen, hissedilen ve dönüştüren bir boyut kazanır.

Demliğin çayın özgünlüğü üzerindeki etkisi, "nerede" sorusunun yarattığı boşluğu doldurur. Bu soru, bir eksikliğe işaret ettiği kadar, yeni anlam alanlarının açılmasını da sağlar. Çayın hazırlanma sürecindeki fragmanlar – suyun ısıtılması, çayın eklenmesi, bekleme süresi – bir bütünlük yanılsaması yaratır. Ancak bu bütünlük, hiçbir zaman tamamlanmış bir yapı değildir. Her an, başka bir anla diyaloga girer ve anlam sürekli kaygan bir zemin üzerinde yeniden üretilir. Demlik, bu sürecin oyun alanıdır; insan ve çay bu alanda bir araya gelir, yeniden şekillenir ve dönüşür.

Bu ilişkiyi düşünürken *kairos*, çayın hazırlanma sürecinde insanın anlam dünyasını oluşturan temel bir deneyim olarak tezahür eder. *Kairos*, yalnızca bir anda ortaya çıkan anlamı değil, bu anlamın bir süreç içinde nasıl inşa edildiğini de ifade eder. İnsan, çayın demlenmesini beklerken, sabrın ve dikkatin bir deneyim alanı yarattığını fark eder. Çay hazır olduğunda, bu süreç artık tamamlanmış değildir; çünkü anlam, her yudumda yeniden ortaya çıkar. Çay tüketilirken, demleme süreci tamamlanmış sayılmaz; aksine, çayın

tadı ve dokusuyla birlikte yeniden anlam kazanır. Bu yeniden deneyimleme sürecinde *kairos*, çay demleme sürecinde insanın anlam dünyasının ya da “gerçeklik ufkunun”³⁷ bir süreç olduğunu tecrübe ettirmekte ve çay demleme eylemi varoluşsal bir ritüel haline gelmektedir. Bu ritüel, yalnızca tekrarlanan bir eylem değildir; her seferinde yeni bir anlam katmanı ekler. Demlik, bu anlam üretiminde bir köprü olarak işlev görür. İnsan, demlik aracılığıyla hem çayı dönüştürür hem de bu dönüşümle kendini yeniden anlamlandırır. Bu bağlamda, demlik ve insan arasındaki ilişki, bir nesne ve özne arasındaki klasik ayrımı aşar; bu ilişki karşılıklı bir dönüşümü ifade eder. Demlik ve çay arasında kurulan bu ilişki, tekil bir deneyimle sınırlı kalmaz. Her bir demleme tecrübesi, önceki tecrübelerle gönderme yapar ve geçmişle şimdi arasında bir bağ kurar. İnsan, çay demlerken sadece o ana odaklanmaz; aynı zamanda önceki deneyimlerini, ritüellerini ve alışkanlıklarını bu ana taşır. Bu anlamda demlik, sadece çayın lezzetini değil, insanın geçmişle kurduğu ilişkiyi de şekillendirir.

Sonuç olarak, demlik, “nerede” sorusunun en temel muhataplarından biri olarak değerlendirilebilir. Çayın özgünlüğü, yalnızca kullanılan malzeme ve teknikle değil, bu malzemelerin bir araya gelme biçimi ve ortaya çıkan anlamın sürekli yeniden üretimiyle ilgilidir. Demlik, bu yeniden üretim sürecinin odak noktasıdır. Çayın hazırlanma süreci, insan ve obje arasındaki ilişkinin çoklu anlam katmanlarını gözler önüne serer ve bu ilişkiyi sürekli dönüşen bir anlam pratiği olarak yeniden tanımlar.

Sonuç

Bu çalışmada, sıradan bir nesne olan demlik üzerinden, insan ve obje arasındaki ilişkinin diyalojik doğası incelenmiştir. Demlik, yalnızca bir çay demleme aracı değil, aynı zamanda *kronos* ve *kairos* arasında bir köprü, insanın zamanla kurduğu ilişkiyi yeniden şekillendiren bir mekân olarak ele alınmıştır. Çay demleme süreci, sadece fiziksel bir dönüşümü değil, aynı zamanda insanın anlam dünyasının, sabır, düşünce üretimi ve bekleyişle zenginleşen bir varoluşsal deneyimin yansımasını ifade etmektedir.

Demlik, çayın ideal lezzetini ortaya çıkaran maddi bir araç olmanın ötesinde, zamanın niteliksel ve niceliksel boyutları arasında denge sağlayan bir *topos* olarak önemli bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda porselen demlik, çayın hazırlanmasında fiziksel unsurları optimize ederken, insanın zamanla kurduğu ilişkiyi de somutlaştırır. Çayın demlenme süreci, *kronosun kairosa* dönüştüğü, insanın ve çayın karşılıklı olarak değiştiği ve dönüştüğü bir alan yaratır.

Çay demleme pratiği, tarihsel ve kültürel bağlamlarda farklı şekillerde tezahür etse de, bireyin anlam dünyasını yeniden yapılandıran ve onu dönüştüren bir süreçtir. Bu bağlamda demlik, yalnızca çayın kimyasal ve fiziksel dönüşümüne değil, aynı zamanda insanın düşünsel ve duysal dönüşümüne de aracılık eden bir metafor olarak değerlendirilebilir. Dahası, dönüşümün yalnızca insana özgü olmadığı; gündelik nesnelerin, özellikle demlik gibi işlevsel objelerin, insanın algı dünyasını ve deneyim biçimlerini şekillendirerek bu sürecin bir parçası hâline geldiği anlaşılmaktadır. Bu süreç, insan ve obje arasındaki ilişkinin monolojik değil, diyalojik bir yapıya sahip olduğunu güçlü bir şekilde doğrulamaktadır.

Çayın demlenme süreci, sıradan bir gündelik alışkanlığın ötesine geçerek, insanın varoluşsal arayışının ve anlam üretme pratiğinin bir yansıması hâline gelmektedir. Bu bağlamda, demlik, yalnızca çayı dönüştüren bir araç değil, aynı zamanda insan deneyimini biçimlendiren ve anlam dünyasına katkıda bulunan merkezi bir unsur olarak değerlendirilebilir. Böylece, obje ve insan arasındaki ilişkiyi felsefi bir zeminde ele almak, bireyin gerçeklik ufkunu genişleten yeni bir düşünsel perspektif sunmaktadır.

Beyanname/Declaration

1. Finans/Tesvik: Yazar, çalışmada herhangi bir finans/tesvik kullanılmadığını beyan etmektedir. / The author declare that no funding/incentive was used in the study.

2. Çıkar Çatışması: Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir. / The author declare that there is no conflict of interest in the study.

³⁷ Özlem Ülker, “Hermenötik Bizi Neden İlgilendiriyor?” Konferansı”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 7(1) (Haziran 2009), 203-207.

3. Etik Beyan: Yazar bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedir. Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir. / The author declare that research and publication ethics have been followed in this article. In addition, Ethics Committee Approval is not required for this research.

Kaynakça

- Akyüz, Enes. "Akademisyenin Aristoteles Rehberi". Erişim 08 Şubat 2025. https://books.google.com.tr/books?id=s9qEEAAQBAJ&pg=PA53&dq=Aristoteles+erdemli+dost&hl=tr&newbks=1&newbks_redir=0&sa=X&ved=2ahUKEwi_q74jr6LAXpBtsEHeNnGW4Q6AF6BAGJEAM#v=onepage&q=Aristoteles%20erdemli%20dost&f=false
- Aristoteles. *Fizik*. çev. Saffet Babür. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Aristoteles. *Magna Moralia: Erdemler ve Kötü Huylar*. çev. Y. Gurur Sev. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 1. Basım, 2019.
- Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik Hoika Nikomaxeia*. çev. Saffet Babür. Ankara: Ayraç, 1997.
- Bachelard, Gaston - Jolas, M. *The Poetics of Space*. Boston: Beacon Press, 1994.
- Bergson, Henri. *Düşünmek ve Olmak*. çev. Elif Yıldırım. İstanbul: Oda Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Bergson, Henri. *Yaratıcı Tekâmül*. çev. Mustafa Şekib Tunç. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- Callender, Craig - Edney, Ralph. *Zaman: Saatin Neyi Ölçtüğünü Anlamak İçin Çizgibilim*. çev. Kutlukhan Kutlu. İstanbul: NTV Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Cornford, Francis Macdonald. *Plato's Cosmology: The Timaeus of Plato*. Indianapolis, Cambridge: Hackett Publishing Company, 1997.
- Demir, Zafer. "Bergson Felsefesi Işığında Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Şiirinde Zaman". *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi - Nosyon: International Journal of Society and Culture Studies* 3, 1 (2019), 1-20.
- Einstein, Albert. *İzafiyyet Teorisi Özel ve Genel Görelilik*. çev. Gülen Aktaş. İstanbul: Say Yayınları, 10. Basım, 2012.
- Eliade, Mircea. *The Sacred & The Profane: The Nature of Religion*. çev. Willard R. Trask. San Diego: Harcourt, Brace, 1959.
- Gadamer, Hans-Georg. *Hakikat ve Yöntem. 2. Cilt*. çev. İsmail H. Yavuzcan - Hüsamettin Arslan. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2009.
- Gezeroğlu, Senem. *Nezihe Meriç'in Öykülerinde Kronotop (Zaman - Uzam)*. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilimdalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Hall, Edward Twitchell. *The Dance of Life: The Other Dimension of Time*. New York, NY: Anchor Books, Doubleday, 1989.
- Harman, Graham. *Object-Oriented Ontology: A New Theory of Everything*. London: Pelican, an imprint of Penguin Books, 2017.
- Heidegger, Martin. *Varlık ve Zaman*. çev. Kaan Ökten. Çağaloğlu-İstanbul: ALFA, Tümüyle yenilenmiş ve Düzeltilmiş çeviri, 2018.
- Kalafat, Yaşar vd. *Özbekistan-Anadolu Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1996.
- Karaköse, Ömer Faruk. "Platon, Aristoteles ve Augustinus'ta Zaman Kavramı". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 8/1 (2021), 75-104.
- Latour, Bruno. *We Have Never Been Modern*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1993.
- Miskeveyh, İbn. *Ahlâk Eğitimi Tehzîbu'l-Ahlâk*. çev. Abdulkadir Şener vd. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 3. Basım, 2017.
- Rynasiewicz, Robert. "Newton's Views on Space, Time, and Motion". ed. Edward N. Zalta. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/newton-stm/>
- Tatar, Burhanettin. *Felsefî Hermenötik ve Yazarın Niyeti*. Ankara: Vadi Yayınları, 1. Basım, 1999.
- Tûsî, Nasîruddin. *Ahlâk-ı Nâsirî*. çev. Anar Gafarov - Zaur Şükürov. İstanbul: Litera Yayıncılık, 3. Basım, 2016.
- Ülker, Özlem. "Hermenötik Bizi Neden İlgilendiriyor?" Konferansı". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 7(1) (Haziran 2009), 203-207.
- Yıldız, Çetin. "Özbekistan'da Çay İçme Geleneği ve Yayımlanmamış Bir Çayname". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 24/2 (2024), 609-625.